

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Psychologii Wychowawczej i Psychoprofilaktyki

MAŁGORZATA SITARCZYK

*Postawy wychowawcze matek a doświadczanie kryzysu
w wartościowaniu przez ich córki*

Educational attitudes of mothers and the experience of a crisis in values
by their adolescent daughters

Wielostronny wpływ doświadczanych w dzieciństwie postaw rodzicielskich na przyszłe życie syna bądź córki jest niezaprzeczalny i udowodniony empirycznie (por. Forward 1992, Rembowski 1986, Tyszkowa 1972, Ziemska 1973). Matki i ojcowie przez swoje postawy rodzicielskie oddziałują na cechy osobowości dzieci, wpływają na ich samoocenę, odwagę lub lękliwość, na intelekt, styl myślenia, osiągnięcia, na plany życiowe i wybór zawodu, na przystosowanie społeczne, na przyjmowanie autonomicznych bądź podporządkowanych ról w życiu. Rodzice mają swój udział także w kształtowaniu świata wartości dziecka. Nie zawsze ten wpływ jest konstruktywny. Sprawdzianem jakości oddziaływań rodzicielskich jest okres dorastania – odchodzenia od podporządkowanych ról dziecięcych, uniezależniania się od akceptacji, opieki i bliskości rodziców, określania siebie i swoich wartości, które wyznaczają własny światopogląd oraz kryteria oceny siebie i świata.

Teoretyczne rozważania Rogersa i Masłowa oraz Muszyńskiego, Rembowskiego, Ziemskiej, jakkolwiek różniące się w kwestii poglądu na naturę wartości, mają i elementy wspólne. Zgadzają się mianowicie w tym, że przez swoje postawy rodzicielskie mogą utrudnić lub ułatwić tworzenie indywidualnego, satysfakcjonującego systemu wartości. Masłow i Rogers zwracają ponadto uwagę na różnego rodzaju

trudności w wartościowaniu, wynikające z nieprawidłowego stosunku rodziców do dzieci.

Przeprowadzone przez Olesia (1991) badania dostarczyły empirycznych dowodów potwierdzających istnienie zależności pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a: cechami osobowości (por. też Tyszka, 1989), obrazem „ja”, samooceną, poczuciem sensu życia, poczuciem beznadziejności i lękiem egzystencjalnym (por. Oleś 1988, 1989, Juros, Oleś 1991). Brakuje jednak nadal badań zmierzających do odkrycia źródeł trudności w wartościowaniu i określenia wpływu postaw wychowawczych przejawianych przez matki i ojców na przeżywanie przez ich dzieci kryzysu w wartościowaniu. Jednak na podstawie już istniejących dociekań empirycznych można pośrednio wnosić, że istnieją zależności pomiędzy kryzysem w wartościowaniu a postawami rodzicielskimi. Wiadomo mianowicie, że osoby doświadczające kryzysu w wartościowaniu cechuje m.in. wysoki niepokój, lęk, mała odpowiedzialność, niska wytrwałość i dokładność działania, niska potrzeba osiągnięć, autonomii i rozumienia siebie, a wysoka potrzeba zmiany. Ponadto są to ludzie niecierpliwi, niezdyscyplinowani, nieskuteczni w działaniu, nieodporni na presję społeczną, zależni i przyjmujący podporządkowane role, nie akceptujący siebie. Z drugiej strony na podstawie badań wyjaśniających wpływ postaw rodzicielskich na samoocenę i właściwości obrazu siebie oraz na powstanie określonych cech osobowości można przypuszczać, że osoby przeżywające kryzys w wartościowaniu wychowywane były przez rodziców, którzy kochali swe dzieci tylko miłością obwarowaną pewnymi warunkami i wymaganiami, byli surowi i odrzucający, starali się podporządkować ich sobie lub nie interesowali się ich sprawami i potrzebami.

Stwierdzenia owe znajdują się jednak tylko w sferze przypuszczeń. Są to spekulacje oparte na pośrednich danych zebranych różnymi metodami i odnoszące się do zróżnicowanych pod względem wieku i wykształcenia grup. Tego rodzaju wnioski nie wyjaśniają ani nie zamykają zagadnienia znaczenia postaw rodzicielskich w przeżywaniu kryzysu w wartościowaniu. W związku z tym sformułowano następujący problem badawczy: Czy istnieje związek między kryzysem w wartościowaniu doświadczanym przez młodzież w wieku dorastania a percypowanymi przez nią postawami rodzicielskimi, sięgającymi jej wcześniejszych okresów życia.

Płeć dziecka oraz płeć rodziców stanowią ważne zmienne w analizie tak sprecyzowanego problemu badawczego.

Po pierwsze, wpływ rodziców na dziecko różnicuje się zależnie od jego płci. Już w drugim roku życia obserwuje się zróżnicowania w odnoszeniu się rodziców do małych chłopców i dziewcząt (dotyczy to m.in. sposobu ubierania, rodzaju kupowanych zabawek, rodzaju zabaw). Pewne różnice występują także w zakresie wymagań stawianych córkom i synom. Jak wynika z badań (Becker, za: Brzozowski 1988 a, s. 70), dziewczęta są „silniej” i „staranniej” socjalizowane: częściej nakła-

niane do posłuszeństwa i zachowań konwencjonalnych, konformistycznych (por. też Argyle 1991). Ponadto wymaga się od nich hamowania agresji i oczekuje zachowań spokojnych, opiekuńczych, odpowiedzialnych oraz stawia przed nimi większe wymagania w zakresie dobrych manier i czystości (por. Ziemska 1979, s. 143). Jednocześnie według Jasieckiego (1983) – w naszej kulturze istnieje tendencja do aprobowania i zezwalania dziewczętom na bardziej otwarte wyrażanie swoich uczuć i komunikowanie intymnych przeżyć (zwłaszcza świadczących o własnej słabości) w porównaniu z płcią męską. Od chłopców z kolei wymaga się dzielności, inicjatywy, osiągnięć i polegania na sobie, oczekuje większej niezależności i samodzielności (por. Ziemska 1979, s. 142–149). Często w większym stopniu niż dziewczętom wolno im jawnie okazywać gniew, agresję a jednocześnie raczej nie pozwala się im płakać i być słabym.

Wszystkie te oddziaływania akcentujące fakt bycia chłopcem lub dziewczynką prowadzą do prawidłowej identyfikacji z płcią i przyswojenia funkcjonujących w danej kulturze wzorów zachowania właściwych kobietom i mężczyznom.

Po drugie, obok różnic związanych z płcią dziecka obserwuje się zróżnicowania w zakresie pełnienia ról rodzicielskich: macierzyńskich i ojcowskich (wynikają one z podziału na role kobiece i męskie).

Matka, jak twierdzi wielu autorów (por. Braun-Gałkowska 1985, Fromm 1992, Jankowski 1983a, Parsons, za: Pospiszyl 1980, Pospiszyl 1980, Rembowska 1972, 1986, Ziemska 1979), nastawiona jest przede wszystkim na zapewnienie dziecku ochrony i bezpieczeństwa (por. też Lamb, za: Sitarczyk 1988, s. 80). Dzięki swej biologicznej więzi z nim oraz za sprawą większej empatii (por. Pospiszyl 1980) jest pierwszą osobą powołaną do przeniesienia miłości na nie. Jej miłość – bezinteresowna, bezwarunkowa, wszechobecna i stała – jest warunkiem psychicznego i fizycznego rozwoju synów i córek, źródłem ich bezpieczeństwa i optymizmu; buduje zręby ich poczucia własnej wartości, pozwala im zaakceptować i pokochać siebie samych, daje pragnienie i napęd do życia. Na kanwie więzi dziecka z matką układają się jego późniejsze stosunki ze wszystkimi członkami rodziny i osobami spoza niej. Ta pierwsza miłość warunkuje zatem wszystkie następne: matka, pozwalając pokochać się dziecku, daje mu okazję do pierwszego pozytywnego ustosunkowania się do innego człowieka (Braun-Gałkowska 1985, s. 77).

O ile matka najsilniej wpływa na sferę emocjonalną synów i córek, o tyle ojciec stymuluje przede wszystkim ich rozwój poznawczy i wolitywny (por. Braun-Gałkowska 1985, Fromm 1992, Jankowski 1983a, Parsons, za: Pospiszyl 1980, Rembowski 1972, 1986, Ziemska 1979). Będąc reprezentantem świata myśli, ideałów, przedmiotów, pozarodzinnych autorytetów, ogólnie – tego co nieznane i ciekawe, powiększa on zakres doświadczeń dziecka, dostarcza informacji o otaczającym świecie, kształtuje jego poglądy, wpływa na przyswojenie ideałów i wartości

(por. Jankowski 1983 a), rozwija umiejętności, pobudza do oryginalnych gier i zabaw, do aktywności (Parke i Leary, za: Sitarczyk 1988, s. 80 Rembowski 1972). Zadaniem ojca jest także wprowadzenie w obszar psychiki córki i syna elementów zewnętrznych, takich jak: norma, zasada, prawo, obowiązek, autorytet. Do jego roli należy stawianie zakazów i nakazów, ustalanie wymagań, nakładanie pewnych ograniczeń i egzekwowanie ich przy pomocy nagród i kar (dzięki swoim psychicznym predyspozycjom robi to z większą konsekwencją i stanowczością niż matka – por. Pospiszył 1980) W ten sposób ojciec uczy swe córki i swoich synów powściągliwości, hamowania reakcji, kształtuje w nich opanowanie, samodyscyplinę, sumienie, umiejętność liczenia się z innymi, żąda samookreślenia się, a zatem podsumowując – przełamuje tendencje egocentryczne i daje swoim dzieciom szansę usamodzielnienia się (por. Braun-Gałkowska 1985, s. 67).

Wymagająca miłość ojcowska to uzupełnienie bezwarunkowej miłości macierzyńskiej. Żeby dziecko mogło zdobyć się na wysiłek pozyskiwania miłości ojca, musi wcześniej zaznać troskliwej, obfitej, pozbawionej warunków i ograniczeń miłości matczynej. Zatem aby dziecko mogło się prawidłowo rozwijać, musi doświadczać zarówno gleby (tak określa miłość matki Fromm 1992), która stanowi podłoże wzrostu i daje doń siłę, oraz słońca (według Fromma 1992 – miłości ojca), które ukierunkowuje i pobudza rozwój.

Istnieje dużo badań zmierzających do poznania ról matki i ojca w rozwoju osobowości dzieci. Analizując je, można bardzo wyraźnie dostrzec, że oddziaływania matek i ojców są zróżnicowane: w niektórych sytuacjach uzupełniają się; np. gdy od ojców dzieci przejmują wiadomości, przekonania i sposoby oceny zjawisk natury politycznej (Campbell, za: Pospiszył 1980, s. 91), a od matek nabywają emocjonalnego stosunku do spraw polityki (Roff, za: Pospiszył 1980, s. 93), w innych nakładają się na siebie, chociaż zwykle jedno z rodziców silniej oddziałuje na wystąpienie u dziecka określonych cech osobowości. Dzieje się tak np. w wypadku lękliwości dzieci (por. Harwas-Napierala 1986) czy pełnienia ról zgodnych z płcią przez chłopców i dziewczęta (por. Bales, Heilbrun, Goodenough, Sears. za: Pospiszył 1980, s. 138–139; Anderson, za: Sitarczyk 1988, s. 79), gdzie udział ojca (jakość jego postaw rodzicielskich) ma większe znaczenie niż matki. Takie zróżnicowanie oddziaływań rodzicielskich można zaobserwować także analizując wpływ rodziców na system wartości ich dzieci. Jak wynika z badań Brzozowskiego (1988 a; 1988 b), generalnie systemy wartości dzieci są ściślej związane z systemami wartości oraz wyznaczone przez postawy rodzicielskie matek, a nie ojców. Z drugiej jednak strony ojcowie przez swoje postawy rodzicielskie silniej oddziałują na wartości osobiste dzieci, matki bardziej na wartości społeczne. Jeśli uwzględnić płeć dziecka, to owe zróżnicowania pogłębiają się jeszcze bardziej i widać że zarówno matki, jak i ojcowie częściej wpływają na wartości społeczne córek niż synów (Brzozowski 1988 a).

Po trzecie, ponieważ każde z rodziców tworzy inny typ więzi z synem, inny z córką (por. Ziemska 1979; Rembowski 1986), można stwierdzić, że różnice związane z płcią dziecka nakładają się na zróżnicowania w zakresie pełnienia ról macierzyńskich i ojcowskich (wskazują na to przedstawione już wyżej wyniki badań Brzozowskiego 1988 a) lub inaczej ujmując – oddziaływania rodziców na dzieci uwarunkowane są zarówno przez płeć jednych, jak i drugich. Zróżnicowania stosunku do dzieci, wypływające z różnic płci, ujawniają się według Biller (za: Solowiej 1980, s. 151) w zakresie otwartości komunikowania uczuć. Podczas gdy matki wymagają ujawniania uczuć zarówno od dziewcząt, jak i od chłopców, ojcowie aprobować ujawnianie uczuć u córek, ale a od synów wymagają zachowań instrumentalnych, pozwalających na skuteczne działanie w otoczeniu. Z kolei Brim i Kagan (za: Rembowski 1986, s. 157–159) oraz Bronfenbrenner (za: Obuchowska 1981, s. 145) stwierdzili na podstawie badań, że rodzic tej samej płci co dziecko jest wobec niego „groźniejszy”, bardziej surowy, w większym stopniu wymagający i mniej wybaczący niż rodzic odmiennej płci. Zachowując się inaczej w stosunku do dzieci różnej płci, matki i ojcowie w odmienny sposób oddziałują na ich osobowość.

Analiza przedstawionych tu stwierdzeń prowadzi do wniosku, że oddziaływania rodziców na dzieci przebiegają różnymi drogami (zależnie od płci i jednych, i drugich), że na kształt pewnych sfer osobowości dziecka silniej wpływają ojcowie, a w innych sferach bardziej znacząco odbija się wpływ matki. Oddziaływania te ponadto mogą być komplementarne lub nakładać się na siebie i mieć podobne znaczenie. W przypadku kryzysu w wartościowaniu nie wiadomo, który z tych wariantów jest prawdziwy. Brakuje po prostu badań w tym zakresie. W związku z tym postawiono kolejny problem badawczy: czy kryzys w wartościowaniu doświadczany przez dziewczęta w wieku dorastania jest wyznaczony przez postawy rodzicielskie ich matek?

Trudno na podstawie jedynie teoretycznych przesłanek kryzysu w ogóle i kryzysu w wartościowaniu postawić tutaj jednoznaczną hipotezę. Co prawda, zarówno Maslow, jak i Rogers wskazują na to, że najbardziej krytycznym okresem powstawania ewentualnych zakłóceń w wartościowaniu jest dzieciństwo, oraz że decydujące znaczenie dla zrodzenia się tych trudności mają rodzice, nie precyzują oni jednak, które z nich – matka czy ojciec – przez swoje postawy rodzicielskie silniej wpływa na wystąpienie u swych dzieci kryzysu w wartościowaniu. Podobnie i inni autorzy (por. Caplan, za: Rydzynski 1972, 1972; Dąbrowski 1985, Erikson, za: Obuchowski 1985, Szuman 1948), sugerując że do przeżywania kryzysu trzeba być przygotowywanym już od wczesnego dzieciństwa i obarczając odpowiedzialnością za to przygotowanie głównie rodziców, nie wskazują, które z nich ma tutaj większy wpływ.

Biorąc pod uwagę analizowany wcześniej fakt, że oddziaływania rodziców na dzieci uwarunkowane są zarówno przez płeć jednych, jak i drugich, stwierdzono, że uzasadnione jest analizowanie ewentualnych zależności pomiędzy postawami rodzicielskimi a kryzysem w wartościowaniu, wynikającymi zarówno z płci rodziców (matka, ojciec), jak i płci dzieci (syn, córka). Z uwagi na znaczną ilość istotnych statystycznie zależności w niniejszej pracy zostaną przedstawione jedynie relacje pomiędzy postawami wychowawczymi matek a doświadczaniem kryzysu w wartościowaniu przez ich dorastające córki. W omawianych badaniach kryzys w wartościowaniu potraktowano jako zmienną zależną, postawy rodzicielskie natomiast – jako zmienną niezależną.

METODY BADAWCZE

Do badania trudności i zaburzeń w procesie wartościowania doświadczanych przez dziewczęta wykorzystano Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu (KKW) P. Olesia (1988). Kwestionariusz składa się z 25 twierdzeń, w tym 24 diagnostycznych i jednego (pierwszego) buforowego. Twierdzenia dotyczą różnych aspektów wartościowania oraz nawiązują do celów życiowych (ponieważ stosunek do wartości ujawnia się m.in. w stawianiu, akceptacji i dążeniu do realizacji określonych celów w życiu). Na podstawie wyników hierarchicznej analizy skupień w KKW wyróżniono 4 podskale służące do badania głównych objawów kryzysu w wartościowaniu:

H – Trudności uporządkowania systemu wartości w hierarchie.

Z – Poczucie zagubienia wartości.

D – Dezintegracja wartościowania.

R – Poczucie niezrealizowania wartości.

KWESTIONARIUSZ STOSUNKÓW MIĘDZY RODZICAMI A DZIEĆMI (PCR)

Kwestionariusz Stosunków między Rodzicami a Dziećmi – PCR (*The Parent-Child Relations Questionnaire*) służy do pomiaru postaw rodziców wobec ich dzieci. Postawy rodzicielskie poznawane są w percepcji i synów, i córek. Kwestionariusz zawiera po 50 twierdzeń zarówno dla wersji „Moja matka”, jak i „Mój ojciec”. Każda z wersji składa się z pięciu skal i opisuje pięć postaw rodzicielskich, takich jak:

- postawa kochająca (*Love* – L),
- postawa liberalna (*Casual* – C),
- postawa ochraniająca (*Attention* – A),
- postawa odrzucająca (*Rejec* – R),
- postawa wymagająca (*Demand* – D).

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

Badaniami objęto 50 dziewcząt, uczennic jednego z lubelskich liceów ogólnokształcących. Dobór osób do badań był celowy. Wiek osób badanych mieścił się w przedziale 17–18 lat.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Jak wynika z przeprowadzonych badań, nie wszystkie postawy rodzicielskie: macierzyńskie i ojcowskie, są w sposób statystycznie istotny powiązane z kryzysem w wartościowaniu. W całej grupie badanej młodzieży jedynie postawy kochające i odrzucające matki i ojca wiążą się z kryzysem w wartościowaniu na poziomie istotności: $p < 0,05$. Siła tych związków jest niska, co świadczy o tym, że są one małe, aczkolwiek wyraźne.

Kierunek zależności między postawami kochającymi matki a kryzysem w wartościowaniu jest w każdym przypadku ujemny, natomiast dla postaw odrzucających i trudności w wartościowaniu – dodatni. Zatem im więcej ciepła i nie narzucającej się, niekrępującej miłości przejawia matka, im częściej okazuje dziecku szacunek i ceni jego indywidualność, a chętniej niż kary stosuje perswazję, im bardziej jej stosunek wobec córki nasycony jest otwartością i zaangażowaniem w jej sprawy, tym mniej wątpliwości i konfliktów odnoszących się do wartości przeżywa córka. Jednocześnie, jeżeli matka zachęca córkę do niezależności i przyjmowania odpowiedzialności za własne działania, tym mniej trudności z uporządkowaniem systemu wartości doświadcza córka.

Z kolei im postawy rodzicielskie matki są mniej akceptujące, bardziej chłodne i wrogie, im mniej wyrażają szacunku i uznawania potrzeb córki, tym częściej w wieku dorastania córka doświadcza kryzysu w wartościowaniu, ma więcej wątpliwości związanych z hierarchią różnych wartości we własnym życiu, silniej doznaje poczucia niezrealizowania uznawanych przez siebie wartości.

Rozważając związki między poszczególnymi wymiarami kryzysu w wartościowaniu a postawami rodzicielskimi stwierdzono, że:

1. Z trudnościami uporządkowania systemu wartości w hierarchię istotnie dodatnio korelują postawy odrzucające matki oraz ujemnie postawa kochająca matki. Zależności te oznaczają, że im częściej córka spotyka się z dezaprobatą, krytyką i odrzuceniem, z nieuznawaniem swoich praw przez matkę, tym rzadziej zdobywa się na refleksję i samodzielne poszukiwanie wartości. Ma więcej trudności z określeniem najważniejszych wartości w swoim życiu. Natomiast kochająca matka, jak się okazuje, może złagodzić kryzys, pomóc dziecku w odnalezieniu najistotniejszych wartości w życiu. Zarysowała się ponadto pewna tendencja do wystąpienia dodatniego związku pomiędzy postawą wymagającą matki a problemami z hierarchicznym uporządkowaniem systemu wartości i trudnościami wynikającymi z braku takiego uporządkowania (m.in. kłopotami z orientacją w tym, co jest bardziej, a co mniej ważne).

2. Z poczuciem zagubienia wartości, ich utraty lub braku związane są istotnie dwie postawy rodzicielskie matki: kochająca ($r = -0,34$; $p 0,002$) i odrzucająca ($r = 0,29$; $p 0,02$).

3. Z dezintegracją w wartościowaniu, a więc z istnieniem rozbieżności między wartościami uznawanymi intelektualnie, odczuwanymi emocjonalnie oraz realizowanymi wiąże się w sposób istotny statystycznie i ujemnie jedynie postawa kochająca matki. Są to korelacje niskie, choć wskazujące na istnienie wyraźnej, aczkolwiek małej zależności, i oznaczają, że im bardziej matka obdarza dziecko „zdrową” miłością, a więc zapewnia mu akceptację, ciepło uczuciowe, jest otwarta na jego sprawy, a jednocześnie pozwala mu na bycie niezależnym, tym jest mniej prawdopodobne, że będzie ono doznawało silnego lub przedłużającego się kryzysu w jego dezintegrującej postaci.

4. Pomiędzy poczuciem niezrealizowania wartości zaznaczają się jedynie tendencje do wystąpienia ujemnych związków z postawą kochającą.

INTERPRETACJA WYNIKÓW BADAŃ

Otrzymane w prezentowanych badaniach dodatnie zależności pomiędzy postawami odrzucającymi i wymagającymi matek (wyrażającymi akceptację warunkową) a kryzysem w wartościowaniu doświadczanym przez dorastające córki są zgodne z założeniami teorii Rogersa i Masłowa oraz Allporta i Eriksona. Można je zinterpretować następująco: odczuwana przez córkę akceptacja warunkowa jest przyczyną kryzysu w wartościowaniu, który ma charakter chroniczny, gwałtowny i wiąże się

z silnym niepokojem oraz zaburzeniami zdrowia psychicznego. Aby wyjaśnić mechanizm powstawania tego rodzaju kryzysu pod wpływem odrzucających i nadmiernie wymagających postaw rodzicielskich, należy zwrócić uwagę na:

a) charakter kształtującego się przy udziale tych postaw systemu wartości dziecka,

b) cechy osobowości i właściwości obrazu siebie dziecka rozwijających się również pod wpływem wymienionych wcześniej postaw.

Po pierwsze, stan niezaspokojenia podstawowych potrzeb sprzyja wytworzeniu patologicznego, sprzecznego z własną naturą, niezgodnego z indywidualnymi predyspozycjami, sztywnego, niepodatnego na zmiany, rygorystycznie pojmowanego, a zarazem powierzchownego i niedojrzałego (bo opartego na przejętych na bazie lęku wartościach rodzicielskich) systemu wartości (Rogers, za: Oleś 1989, określa go mianem „systemu wartości introjektowanych”). Konfrontacja z odmiennymi systemami wartości wyzwala u takiego dziecka silny niepokój i poczucie zagrożenia, nastawia obronnie wobec nowych, różnych od uznanych za własne, wartości. W okresie dorastania, gdy wzrasta zainteresowanie światem zewnętrznym i własnym życiem psychicznym, gdy pojawia się dużo okazji do tego, aby stykać się z nieraz diametralnie odmiennymi od posiadanych systemami wartości, ten stan nasila się i manifestuje jako gwałtowny, przedłużający się oraz zaburzający osobowość kryzys w wartościowaniu.

Po drugie, należy zwrócić uwagę na to, że pod wpływem postaw odrzucających i wymagających kształtuje się również nieakceptacja siebie: negatywny obraz siebie (por. Kołodziej 1974, Niebrzydowski 1974, Wolińska 1988, Ziemska 1979) oraz pewne cechy osobowości, takie jak:

- nadmierna lękliwość i niepokój (por. Harwas-Napierała 1986, Obuchowska 1981),
- niesamodzielność i mała aktywności w działaniu (Leve, Symonds, za: Harwas-Napierała 1986),
- brak wytrwałości, niska samokontrola, impulsywność w działaniu (Tyszkowa 1972, s. 172–173),
- mała potrzeba osiągnięć (por. Tyszkowa 1985),
- tendencja do unikania sytuacji trudnych oraz uciekania przed nimi w świat nieskutecznych mechanizmów obronnych, takich m.in. jak: wyparcie z świadomości, zaprzeczanie, zniekształcenie percepcji (por. Tyszkowa 1972, s. 149–150, s. 173).

Dzieci posiadające te cechy w okresie dorastania mają nie tylko trudności w dostrzeżeniu popełnianych przez siebie „błędów” w wartościowaniu (są zamknięte na kryzys w wartościowaniu); nie mogą także skutecznie radzić sobie z tymi problemami, które są dostępne ich doświadczeniu (brakuje im bowiem odporności na dezor-

ganizujący osobowość wpływ kryzysu oraz efektywności w pokonaniu sytuacji trudnej – Olszekowicz 1989).

Uwzględniając przy analizie wyników badań opisane wcześniej mechanizmy powstawania silnego, długotrwałego i zaburzającego osobowość kryzysu w wartościowaniu, można wnosić, iż dorastające córki, które od dzieciństwa były odrzucane przez oboje rodziców, a przez matkę kochane jedynie pod warunkiem wypełniania jej wymagań, oczekiwań, ambicji i w związku z tym dysponują patologicznym systemem wartości introjektowanych, posiadają przedstawione wcześniej, a nie pozwalające im skutecznie i szybko radzić sobie z trudnościami w wartościowaniu cechy osobowości i właściwości obrazu siebie. Przeżywają wiele silnych, chronicznych kryzysów, grożących utratą zdrowia psychicznego. Przejawiają się one przede wszystkim jako: zagubienie wartości, z którymi wiąże się brak satysfakcji z posiadanego systemu wartości, wątpliwości związane ze słusznością wybieranych i realizowanych przez siebie celów, poczucie odchodzenia od wartości i utraty ich znaczenia (por. Oleś 1988, s. 6, s. 22).

W związku z tym, że jedynie matka potrafi przyjąć dziecko takim, jakim ono jest, bez żadnych warunków (dzięki temu może mu dać poczucie bezpieczeństwa, własnej wartości, optymizm, uczyć samoakceptacji), zatem nadmiar wymagań z jej strony jest bardziej „groźny” niż nadmiar wymagań ze strony ojca.

Wobec przedstawionych tu faktów wydaje się zrozumiałe, dlaczego macierzyńskie postawy wymagające, w porównaniu z analogicznymi postawami ojcowskimi, mają tak duże znaczenie w przeżywaniu przez dorastające córki nasilonego, chronicznego i zaburzającego osobowość kryzysu w wartościowaniu.

BIBLIOGRAFIA

- Agryle M., *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 1991.
- Braun-Gałkowska M., *Patologia i terapia postaw rodzinnych* [w:] Z. Babska, A. Biela, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w roku akademickim 1984/1985*, Lublin 1987.
- Braun-Gałkowska M., *Poznanwanie systemu rodzinnego* [w:] A. Biela, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.) *Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w roku akademickim 1986/1987*, Lublin 1988.
- Braun-Gałkowska M., *Psychologia domowa*, Olsztyn 1985.
- Brzozowski P., *Postawy wychowawcze rodziców a struktura systemów wartości ich dzieci* [w:] K. Pospiszyl (red.), *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, Lublin 1988a.
- Brzozowski P., *Przekazywanie wartości w rodzinie*, „Psychologia Wychowawcza” 1988 b nr 2.
- Brzozowski P., *Siła wartości – polska wersja testu Milтона Rokeacha* [w:] R. Ł. Drwał (red.) *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej*, Lublin 1989.

- Dąbrowski K., *Leczenie czy zapobieganie* [w:] K. Dąbrowski (red.) *Zdrowie psychiczne*, Warszawa 1985.
- Forward S., *Toksyczni rodzice*, Warszawa 1992.
- Fromm E., *O sztuce miłości*, Warszawa 1992.
- Harwas-Napierała B., *Środowisko rodzinne, społeczne uczenie się i kształtowanie lęku u młodzieży* [w:] M. Ziemska (red.), *Społeczne konsekwencje integracji i dezintegracji rodziny*, Warszawa 1986.
- Jankowski K., *Nie tylko dla rodziców*, Warszawa 1983a.
- Jankowski K., *Schizofrenia jako niedokończony cykl rozwojowy rodziny*, „Przegląd Psychologiczny” 1983 b, nr 26(1).
- Jasiecki M., *Otwartość w stosunkach interpersonalnych a zdrowie psychiczne*, „Zdrowie Psychiczne” 1983, nr 1.
- Juros A., Oles P., *Analiza porównawcza zmiennych egzystencjalnych mierzonych Kwestionariuszem do Badania Kryzysu w Wartościowaniu (KKW) i Skala Niepokoju Egzystencjalnego (SNE)* [w:] S. Steuden (red.), *Wybrane zagadnienia z psychologii klinicznej*, Lublin 1992.
- Kołodziej A., *Poziom samoakceptacji a spostrzeganie postaw rodzicielskich*, „Psychologia Wychowawcza” 1974, nr 2.
- Kowalski W. S., *Kwestionariusz Stosunków między Rodzicami a Dziećmi A. Roe i M. Siegelmana*, Podręcznik, Warszawa 1984.
- Kowalski W. S., *Percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież w zależności od płci rodziców i płci dziecka*, „Problemy Rodziny” 1980, nr 4.
- Niebrzydowski L., *Czynniki wpływające na kształtowanie się samooceny dzieci i młodzieży*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1974, nr 74 (4).
- Obuchowska I., *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*, Warszawa 1981.
- Obuchowska I., *Psychologiczne aspekty dojrzewania* [w:] A. Jaczewski, B. Woynarowska (red.), *Dojrzewanie*, Warszawa 1982.
- Obuchowski K., *Adaptacja twórcza*, Warszawa 1985.
- Oleszkowicz A., *Przebieg kryzysu w okresie adolescencji*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Psychologiczne 1989, nr 20.
- Oleś P., *Kwestionariusz do Badania Kryzysu w Wartościowaniu (KKW)*, Podręcznik, Warszawa 1988.
- Oleś P., *Wartości i wartościowanie: miejsce i rola w funkcjonowaniu osobowości* [w:] A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL*, t. 5, Lublin 1991.
- Oleś P., *Z zagadnień „psychologii wartości”*, Roczniki Filozoficzne 1984, 32, z. 4.
- Oleś P., Oleś M., *Zagadnienie wartości w psychologii humanistycznej A. H. Masłowa i C. R. Rogersa*, Roczniki Filozoficzne 1981, 29, z. 4.
- Pospiszyl K., *Ojciec a rozwój dziecka*, Warszawa 1980.
- Rembowski J., *Postawy rodzicielskie w odczuciu młodzieży dorastającej* [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1980.
- Rembowski J., *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa 1986.
- Rembowski J., *Więzi uczuciowe w rodzinie. Studium psychologiczne*, Warszawa 1972, 6(4).
- Rydyński J., *Kryzys* [w:] L., Korzeniowski, S. Pużyński (red.) *Encyklopedyczny słownik psychiatrii*, Warszawa 1986.
- Sitarczyk M., *Ojcowie aktywni, tradycyjni i bierni* [w:] *Rodzina jako system interakcji*, Materiały z ogólnopolskiej konferencji na temat „Rodzina jako system interakcji”, Lublin 19-20 listopada 1987, Lublin 1988.

- Sitarczyk M., Kita B., *Postawy rodzicielskie a kryzys w wartościowaniu u młodzieży w wieku dorastania* [w:] „Psychologia Wychowawcza” 1994, nr 4.
- Sołowiej J., *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1980.
- Szuman S., *Istota metody psycho-higienicznej*, „Zdrowie Psychiczne” 1948, nr 2-4.
- Szyska E., *Poziom niepokoju a kryzysy wartościowania u studentów*, KUL, Wydział Nauk Społecznych 1989, praca magisterska.
- Tyszkowa M., *Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży*, Warszawa 1972.
- Tyszkowa M., *Rola rodziny w kształtowaniu się wyobrażeń o własnej przyszłości i aspiracji życiowych dzieci i młodzieży* [w:] M. Tyszkowa (red.) *Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodziną*, Poznań 1985.
- Wolińska J. M., *Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obraz własnej osoby ich dzieci w wieku dorastania* [w:] K. Pospiszył (red.), *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, Lublin 1988.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka* [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1980.
- Ziemska M., *Rodzina a osobowość*, Warszawa 1979.

SUMMARY

The paper presents the relation between the perception of educational attitudes of mothers and the value crisis experienced by their daughters. The studies on the problems and disturbances in the valuation process made use of a Questionnaire of Crisis by Mr. Oleś, while the perception of maternal attitudes was measured on the basis of a Questionnaire of Parents-Children Relation (PCR). Considering the relations between particular dimensions of crisis in valuation and the perception of maternal attitudes it was found out that: mother's rejecting attitudes are positively correlated with difficulties in giving the value system of hierarchy, the feeling of a loss of values or a lack of these values is significantly related to the two parental attitudes of mothers, namely a loving one ($r=-0.34$, $p=0.002$) and a rejecting one ($r=0.29$, $p=0.02$), disintegration in valuation is statistically significantly and negatively related to a loving attitude of the mother.